УДК 341.222

С. Завальнюк,
аспірант кафедри цивільного права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНА ЛІМОЛОГІЯ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В ПРАВОВОМУ РОЗУМІННІ КОРДОНІВ

Поняття «кордон» є одним з найуживаніших і у міжнародному праві, і в суспільній географії, і в юридичних науках. Проте теоретичні аспекти проблеми кордонів привертають увагу вітчизняних науковців не в значній мірі. У свою чергу закордонні науковці пішли значно далі, для них Border (Boundary) Studies ще з початку XX ст. є одним з пріоритетних напрямів досліджень територіальності. Але слід зауважити, що і західні вчені зосереджують дослідницьку увагу не стільки на теоретико-методологічних аспектах проблеми кордонів, скільки на дослідженні ментальностей та ідентичностей прикордонних територій. Теорія «розділеної спадщини історії західної півкулі» стала фундаментом мультикультуралізму як напряму політики, базується на висновках XX століття, які сформулював Герберт Юджин Болтон у книзі «Іспанське прикордоння» [6].

Через те, що проблема кордонів є міждисциплінарною, і те, що вона часто використовується у міждержавних спорах з приводу територіальних претензій, виникає необхідність теоретико-методологічного осмислення усіх її граней, включаючи проблеми структури й змісту поняття, типології кордонів, співвідношення політичних, адміністративних, культурних кордонів тощо. Теоретична лімологія (від лат. limes — кордон) має напрацювання, які фокусують увагу на дослідженні кордонів, прикордонних територій, прикордонних інститутів, функцій та процесів створення кордонів, специфіки транскордонного співробітництва, пов'язаних із кордоном проблем безпеки.

Виникнення та розвиток лімології пов'язанні з історією людства, протягом якої минуло багато війн та інших спорів, приводом для яких, як правило, були територіальні претензії, по закінченні яких було необхідно юридично оформити межі територій. Для визначення точних меж територій використовували знання професійних географів, тому С. І. Дмитріїва вважає, що лімологія бере свій початок з географії. На її думку, з цієї причини лімологія мала описовий характер, і до недавнього часу мав місце брак теоретичного осмислення проведених географічних досліджень. На сьогодні існують причини для створення методологічних та теоретичних рамок вивчення кордонів у різних аспектах [2, 6].

Пріоритетними напрямами лімологічних досліджень вважаються також проблеми прикордонної безпеки, впливу геополітичної ситуації на характер реалізації й захисту національних інтересів у прикордонному просторі, впливу міграційного чинника на ситуацію на прикордонні. Прикладні відгалуження лімології на сучасному етапі пов'язані з охороною кордону. Одним з них є прикордонологія, яка ставить собі за мету наукове забезпечення прикордонної політики.

Спеціальним об'єктом дослідження стає й дискурсивна складова транскордонності. Дедалі більшого розвитку дістають уявлення про прикордоння як соціальні конструкти, сформовані відповідними дискурсами. Предметом спеціального аналізу стають образи кордонів і пограничч, у тому числі й значною мірою міфологізовані. Особливої актуальності набуває дослідження транскордонного співробітництва регіонів як територіальних утворень і співпраці на базі трудових, кооперaційних та інших

© С. Завальнюк, 2013

локальних зв'язків між господарюючими суб'єктами або поселеннями двох і більше країн, що знаходяться в безпосередній близькості один від одного і розділені кордоном. Популярною є екополітична співпраця, що направлена на вирішення проблем транскордонних забруднень. У лімології сформувалася окрема міждисциплінарна галузь, що досліджує транскордонні еколого-політичні проблеми.

Поряд з лімологією тісно межує доволі популярна у світі субдисципліна, яка має назву Border (Boundary) studies («фронтир-студії»). Часто її сприймають як тотожність лімології або повністю вводять у її предметне поле. Та чинити так не зовсім коректно, оскільки лімологія — наука переважно політико-правова, базована на постулатах міжнародного права, в той час як Border (Boundary) studies робить акцент на міждисциплінарності досліджень у галузі політичної географії, історії, політології, економіки, соціології, культурології, екології та ін. «Розчинити» в лімології величезний масив історичних, культурологічних, етнологічних, релігієзнавчих та інших досліджень до цього часу не було доцільним. Проте сучасне надбання теоретичної лімології та взагалі юриспруденції дозволяє сформувати як науковий напрям юридичну лімологію, після чого є можливим постання питання про її інтеграцію з «Border studies».

Під поняттям «юридична лімологія» розуміється наука, що вивчає кордони, прикордонні території, прикордонні інститути, функції та процеси створення кордонів та інше в юридичному просторі, тобто їх роль у правовому та державному житті. У свою чергу рівень дослідження юридичного напрямку лімології лишається невисоким; навряд чи можна визнати задовільним і рівень аналізу проблем кордонності й прикордоння. Але можна впевнено заявити, що при зацікавленості суспільства у формуванні теоретичних знань для розуміння кордонів, прикордоння та регіоналізму як державно-правових явищ є доцільним формування такої перспективної науки, як юридична лімологія.

Метою даної статті є концептуалізація вітчизняної юридичної лімології, усвідомлення її значення та її специфіка. Концептуалізація нового наукового напряму — справа доволі непроста. У випадку юридичної лімології вона складна подвійно: адже йдеться про осмислення державно-правових відносин у величезному юридичному діапазоні, на мінливих міждержавних стиках, у перманентно конфліктних середовищах. Російський теоретик лімології В. Колосов зауважує: «Значення кордону в житті людей неможливо зрозуміти без аналізу його ролі в суспільній свідомості, самоідентифікації людини з територіями різного рангу (країною, регіоном, місцевістю)» [3]. Дослідження ситуацій лояльності та нелояльності передбачає неминуче заглиблення у сферу політології, крос-культурної взаємодії — у сферу культурології, міжетнічної взаємодії — у сферу етнології та ін.

Юридична лімологія зобов'язана вникнути у формування й розвиток центр-периферійних відносин, проаналізувати виникнення й еволюцію територіальних ідентичностей, організації транскордонних просторових систем тощо. Врешті-решт, вона не може не поглибитись і у сферу політичної географії, так чи інакше пов'язану із кордоном.

Тезаурус юридичної лімології ще слід упорядкувати. Орієнтуючись виключно на терміни, що знаходяться в арсеналі теоретичної лімології, не вдасться уникнути суттєвих прогалин. Різноманітність і багатозначність основоположних термінів: кордон, прикордоння, регіон, регіоналізм тощо дозволяє поринути у майже безмежний простір контекстуальності й різномислення. Неможливо усвідомити феномени кордонів, прикордоння й регіоналізму без використання понятійного інструментарію географії, історії, етнології, культурології, теорії комунікацій та ін.

Формуючи предметне поле юридичної лімології, слід зауважити, що нею неможливо повністю охопити категорію «кордон». У максимально широкому, філософському сенсі поняття «кор-

дон» споріднене з поняттям «перехід» і стосується найрізноманітніших граней людського співжиття. На думку Ю. Лотмана, кордони структурують увесь простір семіосфери на всіх рівнях і організують ієрархію цих рівнів [4, 258–260]. М. Бахтін робив наголос на тому, що «культура вся розміщена на кордонах, кордон проходить усюди, через кожен її момент» [1, 25]. На прикордоннях стикаються хаос і порядок, тут формуються точки перетину і вогнища біфуркацій, і саме на прикордоннях формується і своєрідна «прикордонна свідомість». Тому кордон — це межа поміж значеннями, маркер культури, лінія протистояння, форма дійсності і спосіб існування.

Юридичну лімологію, що досліджує кордони як державно-правове явище, цікавить кордонність, що має виразний територіальний вимір, тобто система державних, адміністративних, етнічних та інших кордонів, осмислена під кутом зору її впливу на соціокультурний розвиток та міждержавні відносини.

Особливе значення для лімології має розуміння поняття «державний кордон», адже саме йому присвячується ряд праць. Ними було максимально широко узагальнено надбання різних наук та виділено головні підходи до розуміння такого поняття, як «державний кордон», та визначено його типи. Один з критеріїв поділу підходів до розуміння феномена державного кордону є їх розмежування на традиційні та сучасні (постмодерністські). Так традиційно у вивченні кордонів застосовуються такі підходи: історико-картографічний, класифікаційний, функціональний, географо-політологічний.

Висновки, що отримали дослідники в межах традиційних підходів, були вельми важливими і своєчасними. Проте вказані підходи не враховували зв'язок між територією і населенням, між сутністю держави й особливостями кордонів. При цьому державні і внутрішні політичні та адміністративні кордони і культурні рубежі не розглядалися як єдине ціле, як система. Тому необхідність вироблення нових теорій дослідження феномена кордонів стала актуальною. Нові підходи використовувались не замість, а разом зі старими, постійно вдосконалюючись.

Феномен державних кордонів традиційні підходи пояснювали політичними факторами, що трактували їх як дзеркало військової, економічної та іншої потужності сусідніх країн. Разом з цим сутність і політика держав, як і ієрархічні відношення між ними на глобальному та макрорегіональних рівнях, бралися до уваги дуже рідко. Самі держави виступали як незмінні даності, як «природні» регіони, діючи як єдине ціле. Практично ніколи державні і внутрішні політичні та адміністративні кордони не розглядалися як єдина система, що відповідало жорсткому розмежуванню досліджень по внутрішній та зовнішній політиці.

Саме тому вивчення кордонів вимагало свіжих теоретичних підходів. Стало зрозумілим, що кордони неможливо досліджувати виключно на рівні країни. Так, все більш помітну роль у світі відіграють наднаціональні організації, а з іншого боку, у відповідь на інтернаціоналізацію господарства та уніфікацію культури пробуджується регіональна самосвідомість. Тому ситуація в прикордонній зоні не може бути пояснена лише особливостями кордону між двома країнами.

З часом накопичувались передумови нової, постмодерністської парадигми аналізу. Постмодерністське направлення в лімології можна підрозділити на окремі підходи, що використовуються одночасно, і справа тільки в акцентах. Тим не менш на крайній випадок можна казати про декілька груп постмодерністських підходів.

Природною реакцією на аналітичні та методологічні глухі кути останніх десятиліть минулого століття і стала розробка постмодерністських концепцій лімології. Звичайно, постмодерністи не змогли запропонувати вичерпного розв'язання всіх суперечностей лімології. Але їх праці дали сильний поштовх науковому пошуку, сприяли появі нових поглядів на традиційні проблеми і доз-

волили сформувати порядок досліджень на найближче майбутнє.

Серед сучасних (постмодерністських) підходів виділяються такі: світо-системно-ідентичнисний, геополітичний, соціокультурний, «ПСП-підхід» («політика-сприйняття-практика»), екополітичний [3]. Тому для подальшого розвитку будь з якого наукового напрямку лімології є важливим визначення підходу для розуміння поняття «кордон», оскільки це буде сприяти подальшому вивченню конкретного кордону, визначенню типу кордону, його функцій, історії та процесу утворення, а також визначенню режиму кордону та прикордонного режиму. Слід зазначити, що для юридичної лімології відіграє визначну роль розуміння кожного з підходів, адже кожна із сфер, яких стосується той чи інший підхід, має своє відображення в державно-правовому житті кожної країни.

Неможливо не звернути увагу на те, що юридична лімологія відіграє важливу методологічну роль для сучасної юриспруденції. Вона дозволяє по-новому усвідомити межі та просторову ідентифікацію як правової системи, так і держави. Цей напрямок, в перспективі, буде впливати на розвиток законодавства та практику правового життя.

Для прикладу можна навести законодавство України, що прямо стосується державного кордону України, оскільки воно не містить в собі теоретичного матеріалу юридичної лімології, тим самим воно не використовує свій потенціал в повному обсязі.

Так, Закон України «Про державний кордон України» регламентує загальні положення щодо державного кордону України, встановлення режиму державного кордону та прикордонного режиму, охорони державного кордону, відповідальності за порушення законодавства про державний кордон України.

Є важливим той факт, що цим законом передбачено конкретний тип державного кордону між всіма державами, які межують з Україною, встановлено однаковий режим державного кордону та прикордонний режим, однакову охорону державного кордону та однакову відповідальність за порушення законодавства про державний кордон України на будь-якій ділянці державного кордону. При цьому законодавцем не враховується геополітичне положення України, її взаємовідносини з державами, що межують з Україною, персонально з кожною окремо, напрямок здійснення державою міжнародної політики, інтереси населення та всі інші явища, що впливають на всі сфери буття держави.

Тому можна звинуватити діюче законодавство, що стосується кордонів, у бідності на застосування сучасних теоретичних досягнень. Слугувати прикладом може також визначення державного кордону України, що надає нам Закон України «Про державний кордон України»: «Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору» [5]. Для формування цього визначення застосовано лише географо-політичний підхід. До розуміння державного кордону не було використано весь теоретичний потенціал, наданий результатом лімологічних досліджень. Саме використання нових підходів у майбутньому зможе закріпити на законодавчому рівні більш конкретне визначення державного кордону, що буде сприяти поліпшенню застосування законодавства, дасть поштовх до його розвитку, що у свою чергу вплине на збагачення напрямків державної політики, розширить її діапазон та можливості для її реалізації, адже інститут державного кордону майже в усіх сферах свого буття тісно пов'язаний з політикою.

До цього часу кордони та їх інститути не розглядалися у юридичному просторі. Натомість в географії, політології, історії, соціології та в багатьох інших наукових напрямках просувається осмислення лімології в рамках їх предметів дослідження.

На сучасному етапі розвитку юриспруденції необхідність осмислення місця і ролі юридичної лімології в системі юридичних наук є незаперечною, цьому

буде сприяти розроблення загальнотеоретичних засад юридичної лімології. Тому слід указати, що юридична лімологія досі ніким ще не була розвинена в повній мірі як юридична наука, яка поновому визначила розвиток та правове регулювання кордонів.

Ключові слова: лімологія, теоретична лімологія, Border (Boundary) Studies, юридична лімологія, кордонність, кордон, державний кордон.

У статті розглядається перспектива наукового напряму юридичної лімології. Стаття концептуалізує вітчизняну юридичну лімологію, її значення та специфіку. Аналізується значення юридичної лімології як продукту надання юридичної спеціалізації теоретичній лімології, співвідношується поняття науки лімології з закордонним аналогом Border (Boundary) Studies, окреслюються межі майбутніх досліджень юридичної лімології та передумови нових підходів до розуміння феномена державного кордону.

В статье рассматривается существование и развитие такого научного направления, как юридическая лимология. Статья концептуализирует отечественную юридическую лимологию, ее значение и специфику. Анализируется значение юридической лимологии как продукта юридической специализации теоретической лимологии, соотносится понятие лимологии с зарубежным аналогом Border (Boundary) Studies, определяются границы будущих исследований юридической лимологии, исследуются предпосылки новых подходов к пониманию феномена государственной границы.

The article deals with the prospect of existence and development of this scientific direction as Juridical limology. This article conceptualizes national legal limology, it's significance and specificity. It analyzes significance of the Juridical limology as a product of juridical specialization of theoretical limology, interrelates the concept of limology as science with its foreign analogue Border (Boundary) Studies, we outline the limit of future research of the Juridical limology and we investigate the predictors of approaches to understanding the concept of the phenomenon of the state border.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин ; сост.: С. Г. Бочаров ; текст подгот.: Г. С. Бернштейн, Л. В. Дерюгина ; прим. С. С. Аверинцева, С. Г. Бочарова. — М. : Искусство, 1979. — 424 с.

2. Дмитриева С. И. Лимология : учеб. пособие / С. И. Дмитриева ; Воронеж. гос. ун-т. — Воронеж : Изд.-полигр. центр Воронеж. гос. ун-та, 2008. — 112 с.

3. Колосов В. А. Теоретическая лимология: новые подходы [Электронный ресурс] // Международные процессы. — 2003. — Т. 1, № 3 (3), сент.–дек. — Режим доступа : http://www/intertrends/ru/three/004.htp.

4. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. — СПб. : Искуство-СПб, 2000. — 704 с.

5. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII станом на 18.09.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 2. — С. 5.

6. Bolton H. The Spanish Borderlands: A Chronicle of Old Florida and the Southwest / Herbert Bolton. — New Haven : Yale University Press, 1921. — 320 p.

УДК 340.12(477):(347.92+343.131)

М. Павлова,
аспірантка кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕЮДИЦІЇ В УКРАЇНІ

Початок формування преюдиції сягає часів розвитку римського права, рецепція якого була властива країнам романо-германської правової системи. Зважаючи на давнину існування та якісні зміни даного явища, вбачається необхідним його вивчення та узагальнення практики застосування для надання наукової оцінки правовому забезпеченню реалізації цього інституту в умовах сьогодення.

Значний внесок у розробку питань, пов'язаних з інститутом преюдиції, внесли дореволюційні вчені-процесуалісти Е. Немировський, Н. Розін, В. Случевський, І. Стефановський, І. Я. Фойницький.

Окремі аспекти преюдиції досліджувались в роботах українських і російських вчених, таких як: А. Р. Бєлкін, О. І. Бережний, А. С. Березін, С. В. Голубинська, Л. М. Звягінцева, А. В. Карданець, Г. М. Резник, В. Е. Теліпко, О. Б. Тарбагаєва, Е. А. Худяков та ін.

Разом з тим ціла низка теоретичних положень, які стосуються преюдиції, залишається дискусійною. Зокрема, не склалося єдиної думки щодо поняття преюдиції, її сутності та меж реалізації; про співвідношення внутрішнього суддівського переконання і преюдицій; про класифікацію преюдицій; про роль преюдицій в доказуванні фактичних обставин справи та інші.

Метою цієї статті є висвітлення наукової точки зору щодо положеннь, які регламентують преюдиціальні питання в сучасному вітчизняному процесуальному законодавстві, а також внесення пропозицій щодо відповідних змін в регулюванні цього інституту для більш ефективного його застосування.

Термін «преюдиція» походить від латинського praejudicium, яке включає в себе два елементи: 1) praecedo, в перекладі — йти вперед, передувати; 2) praeiudico — судити наперед, попередньо, у яких префікс prae- має граматичне значення «наперед» та «попереду», а judicium відповідає правовому рішенню, яке має юридичну силу закону [2].

У результаті синтезу вказаних слів отримуємо: «вирішення питання наперед, заздалегідь прийняте рішення, обставина, яка дозволяє робити висновки щодо наслідків» [15].

У науковій літературі преюдиція за своїм змістом визначена як: 1) правозастосовчий акт [3; 8; 12]; 2) обставини, встановлені судом [7; 10]; 3) результат послідовного застосування презумпції істинності судового рішення у вигляді обов'язковості рішень одного суду для іншого [4; 14]; 4) властивість окремих правових явищ [5]; 5) прийом юридичної техніки (правило доказування) [9; 11]; 6) підстава (правило) для звільнення від доказування [16]; 7) юридичне правило, яке встановлює спеціальні умови використання в процесі доказування судових рішень, які набули законної сили [6].

Якщо узагальнити усі існуючі точки зору щодо визначення преюдиції, виходить — це правило, сутність якого полягає в тому, що у випадку розгляду справи, яка пов'язана суб'єктним та фактичним складом з іншою справою, по якій вже винесено рішення, що набуло законної сили, суд або інший уповноважений орган повинен враховувати обставини, які мають значення для вирішення нової справи по суті, встановлені цим рішенням, без додаткової перевірки. Проте через відсутність одностайності у поглядах науковців нормативного закріплення поняття «преюдиція» в законодавстві України досі не існує.

 © М. Павлова, 2013

Національне законодавство містить норми, які за своєю суттю закріплюють положення про преюдиціальні факти, а не саму преюдицію, поєднавши їх з загальновизнаними фактами в групу підстав, що звільняють від доказування.

Питання застосування преюдиціальних фактів судами адміністративної юрисдикції вирішується відповідно до ч. 1 ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), згідно з якою обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

Відповідні положення викладені й у ч. 3 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), а саме: обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

Поряд із преюдиціальними фактами, визначеними у ч. 3 ст. 61 ЦПК України та ч. 1 ст. 72 КАС України, у ч. 4 ст. 61 ЦПК України та у ч. 4 ст. 72 КАС України, передбачено також низку преюдиціальних фактів, встановлених під час провадження у кримінальній справі та справі про адміністративне правопорушення.

Проте ЦПК України та КАС України встановили різні правила преюдиції щодо вироків суду у кримінальній справі, постанов суду в адміністративній справі та судових рішень у цивільних, господарських і адміністративних справах.

Вирок у кримінальній справі, що набрав законної сили, або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення є обов'язковими:

1) тільки для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено ці вирок або постанову суду;

2) виключно з двох питань:

— чи мали місце ці дії;

— чи вчинені вони цією особою.

Тобто преюдиціальне значення вироку та постанови суду про адміністративне правопорушення для суду, що розглядає цивільну справу, суворо обмежене зазначеними даною статтею двома групами фактів і не підлягає розширювальному розумінню і застосуванню.

Інші обставини, встановлені такими вироком і постановою, не є преюдиціальними, а тому підлягають доказуванню у загальному порядку.

Зазначені положення КАС України та ЦПК України необхідно врахувати у ст. 35 Господарського процесуального кодексу України з тим, щоб уникнути різної практики застосування преюдиції залежно від суб'єктного складу сторін у господарській справі та сторін у цивільній або адміністративній справі, яка існує на сьогодні.

Як показує практика Вищого господарського суду України, він може під час застосування ст. 35 ГПК України при розгляді окремих справ приймати протилежні рішення, які суперечать одне одному.

Так, у Постанові від 22.12.2009 р. № 9/346-08 Вищого господарського суду України зазначено, що відповідно до ч. 4 ст. 35 ГПК України рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом, і мають значення для вирішення спору. Суб'єктний же склад сторін у справі має значення для фактів, встановлених рішенням господарського суду, а не рішенням суду з цивільної справи [1].

У Постанові від 27.01.2011 р. № 40/48-10 (3/62-10(25/103-09) Вищий господарський суд України зазначив, що відмінний суб'єктний склад у господарській справі та у цивільній справі виключає можливість застосування преюдиції в порядку ст. 35 ГПК України.

Крім того, невизначеність змісту поняття «ті самі особи» є причиною різного тлумачення та практики використання преюдиції при вирішенні справ. Так,

деякі правозастосовувачі вважають, що для преюдиції необхідно абсолютний збіг кола осіб в обох справах, інші ж виходять з того, що якщо у різних справах бере участь хоча б одна й та сама особа, то цього достатньо для виникнення преюдиції. По відношенню до першої точки зору необхідно відмітити, що суди по-різному встановлюватимуть та оцінюватимуть одні й ті самі обставини; а з другої позиції можна прогнозувати те, що суди встановлюватимуть обов'язкові для інших судів обставини, навіть у відсутності у справі особи, щодо якої вони відносяться, і як наслідок, вона втратить можливість надати свої доводи та заперечення. Обидва варіанти можуть призвести до зловживань. Тому законодавець має внести визначеність щодо даного питання для того, щоб виключити суперечливу судову практику.

Разом з тим ст. 35 ГПК України закріплює положення, яке не міститься в нормах інших форм процесуального законодавства, про преюдиціальність обставин, встановлених адміністративними органами, органами слідства, прокурорами, тому вони не підлягають доказуванню при розгляді справи в господарському суді. Такі факти можуть бути спростовані судом в загальному порядку. Дане формулювання виражає позицію науковців, які висловлюються про те, що преюдиціальними можуть бути факти, обставини, які встановлюються не лише судовим рішенням, що набуло законної сили, але й рішенням інших органів державної влади, що мають на це право відповідно до законодавства [9]. Така норма має практичні підстави на існування та повинна бути закріплена в усіх галузях процесуального законодавства.

Статтею 90 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) встановлено, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Тому обставину, встановлену судовим рішенням, що набрало законної сили, не потрібно доводити при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи чи особа, щодо якої встановлено обставину. Така обставина при розгляді іншої справи вважається встановленою на підставі преюдиціального судового рішення. Однак якщо таке рішення буде скасоване, наприклад у касаційному порядку, тоді виникне підстава для перегляду ухваленого на його основі судового рішення, тобто з урахуванням відповідної обставини, встановленої преюдиціальним рішенням. При перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами обставину, яка раніше була встановлена іншим судовим рішенням, через його скасування треба буде довести чи, навпаки, спростувати.

Виключення з цього правила визначені у ст. 198 КПК України. А саме, висловлені в ухвалі слідчого, судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження.

На відміну від норм, наприклад, російського законодавства щодо застосування преюдиції, законодавчі акти України не закріплюють заборону оспорювати преюдиціальні факти, якщо вони за внутрішнім переконанням судді встановлені невірно. Хоча деякі науковці стверджують про існування цієї заборони, виходячи із властивості законної сили судового рішення, та можливість перегляду таких фактів лише після скасування відповідного рішення [13; 16].

Існує полеміка й щодо преюдиціальності фактів в залежності від того, в якій частині судового рішення вони закріплені. Перша точка зору ґрунтується на тому, що обставини, встановлені судовим рішенням, яке набуло законної сили, мають преюдиціальне значення

незалежно від того, в резолютивній чи мотивувальній частині судового акта був закріплений преюдиціальний факт. Згідно з другою точкою зору — обставини є встановленими та отримують преюдиціальне значення лише у випадку їх закріплення в резолютивній частині. Але на захист першої точки зору зазначимо, що необхідно розрізняти поняття «загальнообов'язковості судового акта, яке набуло законної сили» та «преюдиціальне значення фактів, які були раніше встановлені судом при розгляді іншої справи, як підстава звільнення від доказування даних фактів при розгляді нової справи за участі тих самих осіб». Загальнообов'язковим для виконання є зміст резолютивної частини судового акта для всіх органів державної влади, юридичних та фізичних осіб. Натомість преюдиціальність стосується всіх фактів, встановлених судом шляхом всебічного, об'єктивного та повного дослідження обставин справи, незалежно від їх закріплення в мотивувальній чи резолютивній частині. При цьому преюдиціальність розповсюджується на всі факти, які знайшли відображення в судовому акті, навіть якщо вони були включені в предмет доказування по цій справі помилково.

Отже, в законодавстві України надано нормативне закріплення преюдиціальним фактам як обставинам, встановленим рішенням суду, що набуло законної сили, які не потрібно доводити при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи чи особа, щодо якої встановлено ці обставини, або рішенням іншого органу, якому законодавством надане право встановлювати юридичні факти. Тобто поняття «преюдиція» залишається законодавчо невизначеним. З наукової точки зору його слід розглядати як юридичне правило, яке дозволяє суду або іншому уповноваженому органу при вирішенні справи застосовувати преюдиціальні факти без додаткової перевірки та доведення, якщо вони не суперечать внутрішньому переконанню судді. Преюдиціальність слід визначати як властивість рішення, в якому при розгляді справи, встановлені раніше обставини, інший суд має право, а не обов'язок покласти в основу свого рішення без повторного дослідження певних обставин справи. Процесуальне законодавство потребує нормативного узгодження щодо закріплення положень, які стосуються меж реалізації преюдиції, а також додаткового законодавчого тлумачення понять «преюдиція», «преюдиціальні факти», «ті самі особи», «факти, які відповідно до закону вважаються встановленими».

Ключові слова: преюдиція, преюдиціальні факти, ті самі особи, преюдиціальність рішення, суб'єктний склад.

Стаття присвячена дослідженню положень, які регламентують преюдиціальні питання в сучасному вітчизняному процесуальному законодавстві, також вносяться пропозиції щодо відповідних змін у регулюванні цього інституту для більш ефективного його застосування. Надається тлумачення поняття «преюдиція», «преюдиціальні факти», «преюдиціальність». Наводяться приклади неоднакового застосування преюдиції під час вирішення справи.

Статья посвящена исследованию положений, которые регламентируют преюдициальные вопросы в современном отечественном процессуальном законодательстве, также вносятся предложения относительно соответствующих изменений в регулировании этого института для более эффективного его применения. Дается толкование понятий «преюдиция», «преюдициальные факты», «преюдициальность». Приводятся примеры неодинакового применения преюдиции при решении дела.

The article is dedicated to the research work on the clauses which regulate the questions of the collateral estoppel in the Ukrainian modern procedural legislation. Also the proposals for appropriate amendments to the regulation of this institution are tabled in the article. It will help to apply this concept

more effective. The interpretation of the collateral estoppel, the prejudicialness and the prejudicial facts are given in this work. The examples of the contradictions in applying of the collateral estoppel are shown too.

Література

1. Постанова Вищого господарського суду України від 22.12.2009 р. № 9/346-08 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2612680.html.

2. Ахтерова О. А. Латинский язык и основы латинской терминологии / О. А. Ахтерова, Т. В. Иваненко. — М., 1998. — С. 3.

3. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве : учеб. пособие / В. К. Бабаев. — Горький, 1974. — С. 33.

4. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / А. Р. Белкин. — М., 1999. — С. 295.

5. Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Бережний ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2003. — С. 12.

6. Березин А. С. Преюдиции в отечественном уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Березин ; науч. рук. В. Т. Томин. — Н. Новгород, 2006. — С. 24.

7. Голубинская С. В. Решения Конституционного Суда Российской Федерации в правовой системе России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук , С. В. Голубинская. — М., 2002. — С. 22–23.

8. Звягинцева Л. М. Доказывание в судебной практике по гражданским делам : учеб.-практ. пособие / Л. М. Звягинцева, М. А. Плюхина, И. В. Решетникова. — М., 2000. — С. 15.

9. Карданец А. В. Преюдиции в российском праве. Проблемы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 [Электронный ресурс] / А. В. Карданец. — М. : РГБ, 2003. — С. 37.

10. Морщакова Т. Г. Разграничение компетенции между Конституционным Судом и другими судами РФ. Судебный конституционный контроль в России // Вестник Конституционного Суда РФ. — 1996. — № 6. — С. 20–21.

11. Немировский Э. Преюдициальные вопросы уголовного процесса в Западноевропейской литературе и законодательствах // Юридические общества. — 1897. — № 9. — С. 21–24.

12. Резник Г. М. Внутреннее судейское убеждение и преюдиция // Советская юстиция. — 1971. — № 7. — С. 10.

13. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Т. 31. Станом на 01.11.2010 р. / за ред. Ю. Д. Притики. — К. : Центр учб. л-ри, 2011. — С. 423.

14. Тарбагаева Е. Б. Истинность, преюдициальность и законная сила судебного решения // Проблемы доказывания по уголовным делам : межвуз. сб. науч. тр. — Красноярск, 1988. — С. 53.

15. Худяков Е. А. Эффективность применения норм с административной преюдицией : учеб. пособие / Е. А. Худяков. — М., 1981. — С. 9.

16. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Комарова. — Х. : Одіссей, 2001. — С. 347.